

К.: Наукова думка, 1986. – С. 77–79. 25. Відділ рідкісних видань і рукописів Одеської національної наукової бібліотека ім. М. Горького (далі – ОННБ ім. М. Горького), ф. 28, спр. 487, арк. 54–55. 26. ІІ, ф. 3, спр. 1605, арк. 649–650. 27. ІІ, ф. 3, спр. 1623, арк. 287–290. 28. Зленко Г. Де тепер цей словник? / Г. Зленко // Кримська світлиця. – 2002. – 18 січня. – С. 11. 29. ОННБ ім. М. Горького, ф. 28, спр. 487, арк. 52–54. 30. ІІ, ф. 3, спр. 1620, арк. 213–215. 31. Шелухин С. Українство 80-их років і мої зносини з Ів. Франком / С. Шелухин // Літературно-науковий вістник. – 1926. – Т. 40. – Кн. VII–VIII. – С. 272–273. 32. Ніковський А. Франко в Одесі в 1909 р. / А. Ніковський // Спогади про Івана Франка. – Львів: Каменяр, 1997. – С. 425–428.

Александр Ладыненко

ТВОРЧЕСКИЕ И ЛИЧНЫЕ КОНТАКТЫ МИХАИЛА КОМАРОВА И ИВАНА ФРАНКО

Автор в статье анализирует взаимосвязи между известным украинским библиографом Михаилом Комаровым и Иваном Франко в контексте формирования украинской нации в конце XIX – начале XX веков. Раскрыты особенности их сотрудничества в литературной, издательской и просветительской сфере, а также влияние на единение украинского культурнического движения Галичины и Южной Украине в последней четверти XIX – начала XX веков. В исследовании использованы опубликованные и архивные эпистолярные материалы, ряд литературоведческих работ деятелей, воспоминания современников и т.д.

Ключевые слова: Михаил Комаров, Иван Франко, Галичина, Одесса, "Заря".

Oleksandr Ladynenko

CREATIVE AND PERSONAL RELATIONSHIPS OF MIKHAIL KOMAROV AND IVAN FRANKO: THE HISTORY

In the given article the author analyzed the relationship between known Ukrainian bibliographer Mikhail Komarov and Ivan Franko in the context of Ukrainian nation-building the late XIX – early XX centuries. The author revealed features of their cooperation in the literary, publishing and education field, as well as the impact on the unity of Ukrainian cultural movement in Galicia and southern Ukraine in the last quarter of the XIX – early XX centuries. The article draws published and archival epistolary materials, a number of literature review both figures, the memoirs of contemporaries, etc.

Key words: Mykhailo Komarov, Ivan Franko, Galicia, Odessa, "Zorya".

УДК 94(477)03:321.72

Олег Пилипишин

ЗАХИСТ ЮЛІАНОМ РОМАНЧУКОМ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ УКРАЇНЦІВ У СКЛАДІ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

У статті автор аналізує порушення польською адміністрацією конституційних прав та свобод українців Східної Галичини щодо рівноправного розвитку усіх народів Австро-Угорської імперії. Простежено соціально-економічні та політичні перешкоди, які були фундаментальними національно-політичними та соціально-економічними чинниками розвитку українства у Східній Галичині в кінці XIX – на початку XX ст.

Ключові слова: Юліан Романчук, Східна Галичина, Австро-Угорщина, парламент, законопроект.

Дослідження фактів негативного впливу поляків на розвиток українства у Східній Галичині, умисне перешкоджання соціально-економічному та культурному розвитку українського населення, дозволить з'ясувати причини їх виникнення та шляхи подолання цих проблем українськими депутатами райхсрату, зокрема Юліаном Романчуком.

Актуальність досліджуваної проблематики ґрунтується на тому, що вивчення та врахування історичного досвіду парламентського контролю за діяльністю виконавчих органів влади, дотриманням ними законодавчих актів держави в минулому дасть змогу знайти оптимальні шляхи вирішення проблем, пов'язаних із порушенням демократичних прав і свобод громадян у наш час.

Мета статті – проаналізувати спроби Ю. Романчука законодавчо утвердити рівноправність українців серед народів імперії.

Завдання дослідження – висвітлити, на основі аналізу стенографічних протоколів засідань парламенту, діяльність Ю. Романчука в кінці XIX – на початку XX ст. у законодавчому органі

Австро-Угорщини, скеровану на подолання причин повільного розвитку українського населення Східної Галичини та його міграцію.

Історіографія досліджуваної проблеми представлена роботами з історії українського національно-політичного руху, культурних і економічних товариств Галичини кінця XIX – початку XX ст., автори яких у контексті згадували про Ю. Романчука як одного з чільних українських діячів та його депутатську діяльність у райхсраті.

Попри значну кількість праць істориків, присвячених особливостям українського національного руху кінця XIX – початку XX ст., досі залишається не вивченою діяльність Ю. Романчука в австрійському парламенті, скерована на захист конституційних прав українців, цей факт і викликав зацікавлення автора.

Окремі розвідки, що стосуються Ю. Романчука, присвячено його громадсько-політичній та парламентській діяльності. Серед сучасних дослідників можна назвати І. Дейчаківського [1], О. Аркушу [2; 3], В. Булачека [4]. Аналізуючи правничо-політичні засади формування крайового сейму, О. Аркуша проаналізувала суперечки щодо основи виборчої реформи. У роботі В. Булачека, описано його життя і діяльність, чимало уваги відведено здобуттю ним освіти. Ю. Романчук характеризується як "ентузіаст національного відродження". Автором висвітлюється громадсько-політична діяльність Ю. Романчука, звертається увага на громадську діяльність політика, і поверхово аналізується роботу політика у Галицькому сеймі та віденському парламенті [4, с. 149–160].

Для аналізу правових поглядів Ю. Романчука автор використав стенографічні звіти про діяльність віденського парламенту.

За економічним розвитком, культурним рівнем, конфесійною приналежністю українці Австро-Угорщини істотно відрізнялись від усіх інших народів імперії тому, що уся адміністрація краю була польською. Тому українські політики часто співпрацювали з урядом, німецькою фракцією у парламенті [5, с. 98].

Однією з причин гальмування розвитку Східної Галичини була політична система, що упродовж тривалого часу не змінювалася. Наслідки якої спостерігались у культурних, політичних, економічних, зрештою в усіх відносинах. У своїй черговій доповіді на XX сесії парламенту Ю. Романчук наводить декілька фактів багатолітньої колонізаційної політики, скерованої проти українців [6, с. 1334]. Щоб показати очевидний приклад, він вкотре вдавався до перебігу виборів українських представників до парламенту.

Політик постійно наголошував на проблемі відкриття українських шкіл і гімназій, якими незначними вони були у порівнянні з кількістю навчальних закладів інших національностей. За підрахунками Ю. Романчука, у Східній Галичині, переважно українській частині країни, кількість українських гімназій у шість разів нижча, ніж польських [6, с. 1334]. На його переконання, українці, стараннями уряду, були повністю залежними від поляків. Українці не мали самовизначення і не мали можливості вільного, самостійного права вибору на виборах, і тому потреби українського народу вирішували поляки [6, с. 1334].

Одним із болючих питань, якого торкався Ю. Романчук у стінах парламенту була – масова міграція населення зі Східної Галичини. Це привернуло значну увагу не тільки в державних структурах, а й за кордоном. У доповідях та звітах комітету з кримінального права зазначалося, що причинами цьому були несприятливі економічні умови, що призвели до міграції населення [7, с. 25832]. На думку політика, причини міграції, були різноманітні і він наводив приклади найважливіших. Першою і основною причиною еміграції, про що у доповіді комітету згадувалось лише мимохідь, були несприятливі економічні умови. У багатьох випадках проблема посилювалась через євреїв.

Іншою причиною міграції, виступали несприятливі для селян закони, які в більшості випадках були причиною складного матеріального становища селянства. Наприклад, висока плата за нерухомість, сільські товари, розпорядження земельного кадастру тощо.

Третя причина – формалізм, який саме у Східній Галичині дуже часто поширювався, затяжний і повільний характер врегулювання невідкладних питань.

Четверта причина міграції – часто упереджені методи щодо селян, особливо з політичних, так і з інших мотивів. У листах від селян, які скаржились на переслідування з боку влади і заявляли про те, що їм нічого іншого не залишається, ніж емігрувати [8, с. 25833]. До усіх цих причин, які можна було подолати незначними змінами у законодавстві, потрібно додати ще одну це – штрафи, накладені на селян [8, с. 25833].

На думку Ю. Романчука, розробники та прихильники закону про штрафи "забули", що це питання було актуальним у 1859 р. в часи "дурних реакцій" [9, с. 17900]. Політик нагадував, що з моменту прийняття закону про штрафи пройшло 43 роки і тепер "ми живемо все ж таки в державі з конституцією відповідно також і інші запити маємо, і повинні ставити інші претензії" [9, с. 17900].

Ю. Романчук вкотре закликав уряд змінити законодавство та усунути причини міграції селян Східної Галичини: "...мушу ставити термінову вимогу, щоб терміново розпочалося знищення фактичної причини, і що там, де селянство Галичини вважає всіх гнобителями чи ворогами, проти яких вони повинні себе постійно захищати, вони знайдуть прихильну радість" [10, s. 25834].

Чисельність населення, що бажала покинути Східну Галичину постійно зростала. 28 червня 1895 р. Ю. Романчук наголосив у парламенті, що селяни зважуються на цей крок "не з великої пристрасті до подорожей, а через гірку нужду, щоб втекти від мучительного голоду або взагалі не рідних відносин у своїй Батьківщині" [11, s. 19787]. Політик був переконаний у тому, що польські посадовці призвели до того, що невеликі земельні ділянки, що були у власності селян, не могли прогодувати населення, що постійно зростало. Влада не пропонувала населенню інших шляхів заробітку. Водночас сотням робітників, що бажали виїхати до США, було відмовлено у видачі паспортів [11, s. 19787].

Разом з тим, стаття 4 Конституції гарантувала кожному громадянину імперії не лише право вільного переміщення, а й свободу переселення, за винятком військовозобов'язаних. Продовжуючи виступ, Ю. Романчук нагадував уряду, що такі дії влади незаконні, а також політично небезпечні, оскільки таким чином "створюють багаточисельний і при цьому озлоблений стан пролетаріату щоб забезпечити великим землевласникам дешевих робітників" [11, s. 19787]. Також політик пропонував парламенту зупинити міграцію українців шляхом створення нових джерел заробітку і збільшенням денної оплати праці, а тих, хто виїхав, взяти під свій захист і нагляд [11, s. 19787].

21 квітня 1896 р. подана в парламент термінова заява, у якій Ю. Романчук скаржився на заборони і резолюції стосовно скликання народних зборів у Східній Галичині. Це питання не раз звучало з вуст політика у залі засідань. І одного разу міністр-президент взяв слово і пообіцяв українським парламентарям провести найретельніше розслідування, і усі матеріали стосовно зловживань, які щоразу наводив депутат Ю. Романчук, зобов'язувався передавати губернаторові краю і, якщо з'ясується, що орган чи посадова особа в тому чи іншому випадку діяли незаконно, обов'язково мали бути прийняті необхідні заходи [12, s. 26238].

Аналізуючи стенографічні протоколи наступних слухань, можна зробити висновок, що розслідування не було і не вживалось необхідних заходів, уряд не мав жодного впливу на органи влади. Після цієї заяви і обіцянки знову відбувалися подібні випадки. У цей період народні збори у Східній Галичині були важливою подією в житті населення, і скликались для конкретних цілей. Народні віча мали інформаційний характер, а також на них обговорювались важливі суспільно-політичні події краю. Тож заборона не дозволяла досягнути організаторам народних зборів поставлених цілей.

Ці факти були свідченням того, що одна з найвищих демократичних цінностей, а саме: принцип верховенства права, для австрійської влади значною мірою був лише політичною декларацією. Віче скликали сеймові депутати, війти, священники, міщани й селяни, а мета їх була "обговорити найважливіші й найпильніші під теперішню пору справи для галицького, а передовсім руського люду: громадну еміграцію галицьких селян до Бразилії, ревізію кадастру ґрунтового, реформу закону громадського, реформу виборчу, закон ловецький, поведене селянських послів в сеймі і т. п." [13, с. 6]. Однак ні високий суспільний статус організаторів, ні гострота соціальних питань не перешкодили владі заборонити проведення народних віче. Причини заборони, "були цілком маловажні і служили очевидно лише покривкою... чи то "епідемічна недуга в якій сусідній місцевості" або "в деяких місцевостях повіта", чи то "взгляд на публічний спокій" чи то будівничо-поліційні взгляди ("бо стодола призначена на віче, єсть за мала і могла би погоріти!") і т.п.[14, с 7]. Отже, своїм негайним внесенням Ю. Романчук захищав загальні права та свободу публічних зборів громадян.

Усі законопроекти, що стосувалися інтересів українців Східної Галичини, не викликали інтересу серед парламентарів інших національностей. Зазвичай, усі закони, що виносились на розгляд українською фракцією, "забувались" вже після першого читання. Іноді українські депутати голосували проти урядових законопроектів, зважаючи не тільки на власні інтереси, але й щиро захищаючи інтереси монархії. Такий випадок трапився при обговоренні нового військового кримінального кодексу. Ю. Романчук звинуватив австрійське і угорське представництво у розбіжностях. На думку Ю. Романчука, бажання парламентарів розв'язати це питання стало неможливим тому, що австрійська частина уряду не мала впливу на угорську, зважаючи, що це уряд однієї держави [15, s. 1333].

Продовжуючи тему військової служби рекрутів, політик неодноразово наголошував на проханні населення про уведення дворічної служби. Знову ж таки, це питання давно обговорювалось, але не ухвалювалось. На переконання Ю. Романчука, для належної військової підготовки достатньо 2–2,5 років і скорочення терміну строкової служби дало б можливість зменшити поточні витрати на

утримання війська [15, s. 1333]. Варто згадати, що 30 % солдатів строкової служби збройних сил Австро-Угорської монархії складали юнаки-українці [15, s. 1333].

Ще одна скарга від населення, яку озвучив Ю. Романчук у сесійній залі – це жорстока поведінка військових командирів: "поки людська природа не зміниться, поки людство виражається вульгарно, поки воно не переходить із звірства до повної людяності, то завжди виходитиме жорстокість і жорстоке поводження на перший план. Але все одне повинні бути ці обмеження і до мінімально можливого ступеня, і коли приймуться реальні серйозні заходи проти такого свавілля, то так само будуть установлені більш жорстокі обмеження" [15, s. 1333].

Разом із загальними скаргами населення в українців були свої скарги щодо проходження військової служби. Насамперед, Ю. Романчук вважав, що потреби в утриманні чисельної армії були зайвими і збитковими. Українська мова мало використовувалась в армії. На переконання парламентаря, рідна мова має своє власне значення і свою привабливість для солдатів, як і в цілому для всіх. Для прикладу він наводив кадетську школу в Львові, у якій українська мова була знехтувана повністю [16, s. 1335].

До наступної скарги українців належали релігійні питання. Люди доволі часто скаржились, що релігійні свята українців, навіть найбільші, не дотримувались армійським командуванням, що солдати-українці, особливо ті, які знаходились за межами країни, та й ті, які служили в країні, під час великих свят, примушувались до виконання важких робіт і службових обов'язків. Наприклад, коли члени їх родин святкували Великдень, вони проводили ці дні у напруженій роботі і з тугою та ностальгією думали про свою Батьківщину [17, s. 1336].

Ще одна скарга, озвучена Ю. Романчуком, стосувалася питання військового управління. Воно полягало у тому, що у війську не підтримувалися культурні потреби українських солдатів у період проходження строкової служби в армії [15, s. 1333]. Як відомо, у Галичині та Буковині солдати, які звідти походили, більшою частиною були неграмотними. Ю. Романчук запропонував "національну асоціацію освіти" українців, щоб під час служби їх вчили читати і писати. Ця пропозиція була відхилена і вмотивована відмовою з передбачуваними міркуваннями, у той час, як парламент прийняв аналогічну пропозицію, запропоновану польським представництвом [6, s. 1334].

Наступним спеціальним зверненням українських парламентарів до уряду була заклопотаність тим, що солдати використовувалися не проти зовнішнього ворога, а проти власного громадянства. Це траплялось у багатьох випадках. Наприклад, під час виборів, робітничих бунтів, охорони правопорядку під час дуже "небезпечних" демонстрацій [6, s. 1334].

Таким чином, зусилля українського парламентського представництва під керівництвом Ю. Романчука скеровувалися на зростання політичного впливу українців у державі, залучення важелів державної політики до розв'язання українсько-польського конфлікту, досягнення українцями низки практичних здобутків у культурно-освітній та економічній сфері.

Отже, нормативно-правові акти, що регулювали національні відносини в Австро-Угорщині і проголошували рівність усіх підданих, незалежно від їх віросповідання й соціального стану, значною мірою були декларативними. Свої громадянські права українцям доводилось повсякчасно виборювати. У зв'язку з цим захист етнічних меншин поставав не лише значним елементом правового поля держави, а й засобом кореляції її етнополітики. Як депутат віденського парламенту, Ю. Романчук прагнув досягти цього з допомогою розробки нових законопроектів, які б сприяли гармонізації національних відносин у Галичині і в перспективі стали легітимним підґрунтям у процесі самоорганізації та політичного самовизначення українського населення краю. Дотримання конституційно-правових норм, їх особлива вага і значення в системі національного права були життєвим кредо Ю. Романчука, невід'ємною складовою його державно-правових поглядів. Проблема права для нього полягала насамперед в осмисленні шляхів піднесення політичної активності українців Галичини і зміцнення їх суспільно-політичного становища на основі реальної законодавчої бази. Це, власне, давало змогу боротися за ті права й свободи, яких домагалися прогресивні сили в усій Європі.

Список використаних джерел

1. Дейчаківський І. Юліан Романчук / І. Дейчаківський. – Івано-Франківськ, 1998. – 71 с.
2. Аркуша О. Український національно-політичний рух у Галичині наприкінці 80-х років XIX ст. / О. Аркуша // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 1997. – Вип. 3–4. – С. 118–139.
3. Аркуша О. Парламентська традиція галицьких українців у другій половині XIX – на початку XX ст. / О. Аркуша // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 68–90.
4. Булачек В. Юліан Романчук: громадсько-політична діяльність / В. Булачек. – Львів, 2011. – 176 с.
5. Рябчук М. Від Малоросії до України: парадокси запізненого націєтворення / М. Рябчук. – К., 2000. – 304 с.
6. Republik Österreich. Parlamentsdirektion (Abt. Parl.Dok./Archiv) Parl. Dokumentation, Archiv und Statistik Wien, Parlament Stenographischen Protokolen des Abgeordnetenhaus. 21. Sitzung der XX. Session am 24. Februar 1910. – S. 1334.
7. Republik Österreich. Parlamentsdirektion (Abt. Parl.Dok./Archiv) Parl. Dokumentation, Archiv und Statistik Wien,

Parlament Stenographischen Protokolen des Abgeordnetenhauses. 508. Sitzung der XI. Session am 6. Juni 1896. S. – 25832. 8. Republik Österreich. Parlamentsdirektion (Abt. Parl.Dok./Archiv) Parl. Dokumentation, Archiv und Statistik Wien, Parlament Stenographischen Protokolen des Abgeordnetenhauses. 508. Sitzung der XI. Session am 6. Juni 1896. – S. 25833. 9. Republik Österreich. Parlamentsdirektion (Abt. Parl.Dok./Archiv) Parl. Dokumentation, Archiv und Statistik Wien, Parlament Stenographischen Protokolen des Abgeordnetenhauses. 360. Sitzung der XI. Session am 27. März 1895. – S. 17900. 10. Republik Österreich. Parlamentsdirektion (Abt. Parl.Dok./Archiv) Parl. Dokumentation, Archiv und Statistik Wien, Parlament Stenographischen Protokolen des Abgeordnetenhauses. 508. Sitzung der XI. Session am 6. Juni 1896. – S. 25834. 11. Republik Österreich. Parlamentsdirektion (Abt. Parl.Dok./Archiv) Parl. Dokumentation, Archiv und Statistik Wien, Parlament Stenographischen Protokolen des Abgeordnetenhauses. 401. Sitzung der XI. Session am 28. Juni 1895. – S. 19787. 12. Republik Österreich. Parlamentsdirektion (Abt. Parl.Dok./Archiv) Parl. Dokumentation, Archiv und Statistik Wien, Parlament Stenographischen Protokolen des Abgeordnetenhauses. 513. Sitzung der XI. Session am 6. October 1896. – S. 26238. 13. Галицька біда перед віденським парламентом. Sprawozdane z dyskusji nad naглядним внесенем пос. Романчука після стенографічних протоколов. – Львів, 1896. Накладом М. Струсевича. – С. 6. 14. Галицька біда перед віденським парламентом. Sprawozdane z dyskusji nad naглядним внесенем пос. Романчука після стенографічних протоколов. – Львів, 1896. Накладом М. Струсевича. – С. 7. 15. Republik Österreich. Parlamentsdirektion (Abt. Parl.Dok./Archiv) Parl. Dokumentation, Archiv und Statistik Wien, Parlament Stenographischen Protokolen des Abgeordnetenhauses. 21. Sitzung der XX. Session am 24. Februar 1910. – S. 1333. 16. Republik Österreich. Parlamentsdirektion (Abt. Parl.Dok./Archiv) Parl. Dokumentation, Archiv und Statistik Wien, Parlament Stenographischen Protokolen des Abgeordnetenhauses. 21. Sitzung der XX. Session am 24. Februar 1910. – S. 1335. 17. Republik Österreich. Parlamentsdirektion (Abt. Parl.Dok./Archiv) Parl. Dokumentation, Archiv und Statistik Wien, Parlament Stenographischen Protokolen des Abgeordnetenhauses. 21. Sitzung der XX. Session am 24. Februar 1910. – S. 1336.

Олег Пыльпышин

ЗАЩИТА ЮЛИАНОМ РОМАНЧУКОМ КОНСТИТУЦИОННЫХ ПРАВ УКРАИНЦЕВ В СОСТАВЕ АВСТРО-ВЕНГРИИ

В статье автор анализирует нарушения конституционных прав и свобод украинцев польской администрацией Восточной Галичины относительно равноправного развития всех народов Австро-Венгерской империи. Прослежены социально-экономические и политические препятствия которые были фундаментальными национально-политическими и социально-экономическими факторами развития украинства в Восточной Галичины в конце XIX – начале XX в.

Ключевые слова: Юлиан Романчук, Восточная Галичина, Австро-Венгрия, парламент, законопроект.

Oleh Pylypyshyn

THE PROTECTION BY YULIAN ROMANCHUK OF THE CONSTITUTIONAL RIGHTS OF UKRAINIANS IN AUSTRO-HUNGARY

The infringement of the constitutional rights and freedoms of Ukrainians of Eastern Galicia by the Polish administration concerning the equal development of all the Austro-Hungarian Empire nationalities is analyzed in this article. The socio-economic and political barriers, that were fundamental, national, political and socio-economic factors of the development of Ukrainians in Eastern Galicia in the end of the XIXth – the beginning of the XXth century, are defined.

Key words: Yulian Romanchuk, Eastern Galicia, Austro-Hungary, parliament, draft legislation.